

JOLANTA BAGIŃSKA

GROBY KULTURY MIERZANOWICKIEJ NA GRZĘDZIE SOKALSKIEJ

UWAGI WSTĘPNE

W trakcie prowadzonych od 1988 roku badań kurhanów kultury ceramiki sznurowej (KCSz) odkryto 6 grobów kultury mierzanowickiej¹. Wszystkie groby zlokalizowane były w obrębie nasypów kurhanów KCSz lub w ich bezpośrednim sąsiedztwie. Trzy groby kultury mierzanowickiej odkryte na stanowisku nr 38 w Łubczu (grób nr 1, 2, 4) znajdowały się wewnątrz obszaru zakreślonego przez rowek, a więc w obrębie nasypu kurhanu (Bagińska 1996, s. 33). Grób znaleziony na stanowisku nr 1 w Werszczycy (grób nr 3) umieszczono w odległości 3 m od zewnętrznego łuku rowka. Prawdopodobnie grób ten został wkopany w rozsunięty już nasyp kurhanu, gdyż resztki warstwy nasypowej widoczne były w stropie jamy grobowej (Bagińska 1997, s. 47). Znaczny stopień destrukcji kurhanów utrudnił w niektórych przypadkach dokładne odtworzenie pierwotnego zasięgu nasypu. Wielkości te można jednak określić w sposób pośredni. Na stanowisku nr 25 w Nedeżowie grób kultury mierzanowickiej (grób nr 2) znajdował się w odległości 2 m od grobu KCSz. Oba groby leżały wewnątrz kręgu ograniczonego z trzech stron jamami przykurhanowymi czyli i w tym przypadku w obrębie nasypu (Bagińska 1992, s. 9–10). Podobnie wyglądała sytuacja na stanowisku nr 37 w Łubczu. Grób kultury mierzanowickiej (grób nr 1) zlokalizowany był między grobami KCSz, wewnątrz kręgu ograniczonego od N jamą przykurhanową (Bagińska 1997, s. 47).

---

¹ Z badań prof. dr hab. J. Machnika i mgr W. Komana na Grzędzie Sokalskiej – stan. 1 w Łubczu gm. Jarczów, kurhan II znane są jeszcze 2 groby kultury mierzanowickiej – grób nr 1 wyposażony w 2 zausznice miedziane w kształcie wierzbowego liścia i fragm. blaszki miedzianej oraz grób nr 3 bez wyposażenia (Koman, Machnik 1991, s. 11, 12).

OPIS GROBÓW I ICH INWENTARZY

1. Nedeżów, gm. Jarczów, woj. Zamość, stanowisko nr 25, kurhan 1**Grób nr 2:**

Zniszczony, zachował się tylko spąg jamy grobowej w rzucie poziomym nieregularnie prostokątnej z zaokrąglonymi narożnikami (ryc. 1a), o wymiarach 2,6 x 1,2 m i głębokości 0,4 m, zorientowanej wzdłuż osi E-W. Szkielet ułożony był w centralnej części jamy w pozycji wyprostowanej, głową skierowany na W. Przy jego głowie, od N stała amfora, przy lewej ręce znaleziono paciorek fajansowy, a w okolicach miednicy kilka kości zwierzęcych.

Inwentarz: 1-trzyucha amfora (ryc. 1c) o baniastym brzuścu, wąskim dnie i wąskiej, dość wysokiej szyi oddzielonej od brzuśca listwą plastyczną, u nasady szyi 3 ucha, szyja zdobiona odciskami sznura, pod listwą rząd stempelków, na górnej części brzuśca pionowe listwy plastyczne zakończone kulkami, powierzchnia zewnętrzna gładka, barwy pomarańczowo-brunatnej, glina z domieszką niewielkiej ilości drobnziarnistego tłuczni kamiennego, przełom jednobarwny, zwarty, wymiary: wysokość (h) – 31 cm, średnica wylewu (R_1) – 14 cm, średnica dna (R_2) – 11 cm, średnica brzuśca (R_3) – 32 cm, 2 – paciorek fajansowy (ryc. 1d) barwy jasnoniebieskiej, średnica 0,6 cm, 3 – kości zwierzęce.

2. Łubcze, gm Jarczów, woj. Zamość, stanowisko 38**Grób nr 1:**

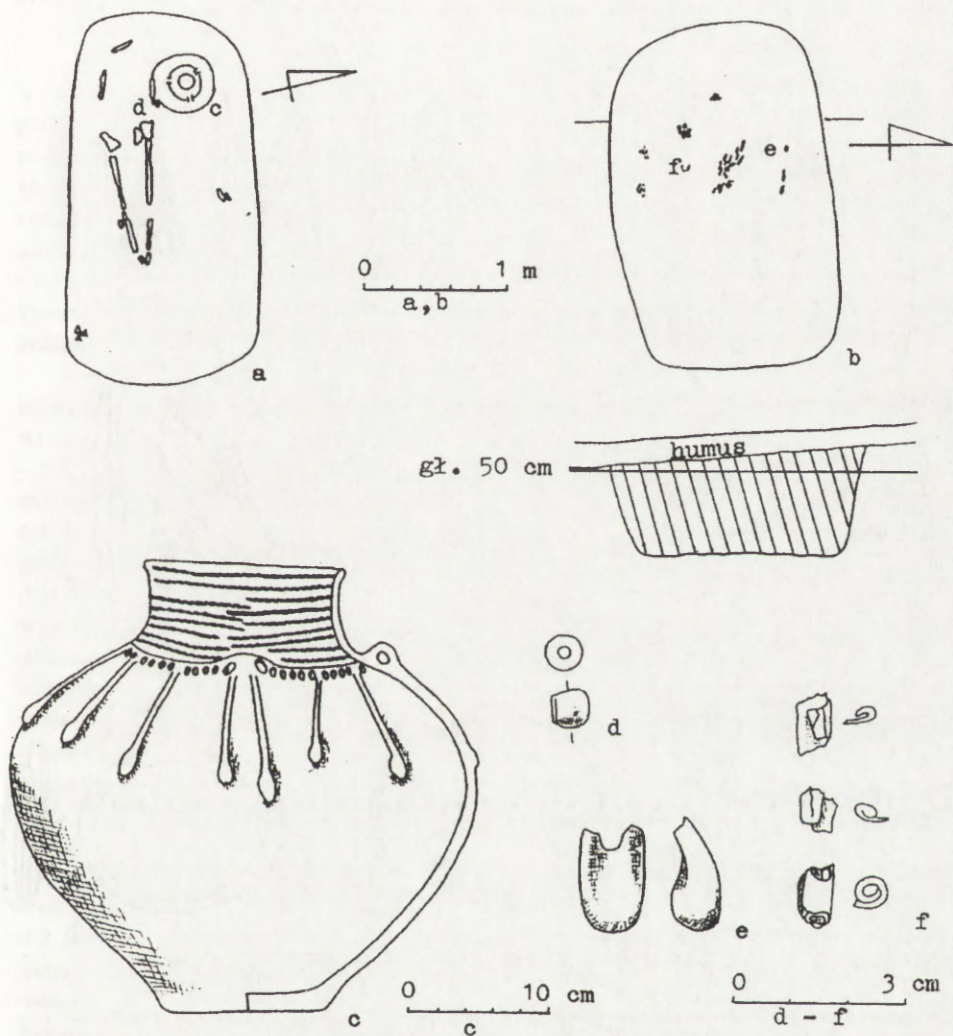
Jama grobowa w rzucie poziomym prostokątna (ryc. 2a) o wymiarach w stropie – 3,4 x 1,8 m, w spągu – 2,6 x 1,6 m i głębokości 1,0 m, zorientowana wzdłuż osi WNW-ESE. Żle zachowany szkielet ułożony był w pozycji wyprostowanej, głową skierowany na NW. W pobliżu kości czaszki znaleziono 2 grociki krzemienne, 1 grocik umieszczony został przy miednicy, a odłupek przy nogach zmarłego. Duży fragment lewej strony kości potylicznej i lewej kości skroniowej oraz dolna nasada kości promieniowej zabarwione są na zielonkawy kolor, co wskazuje na istnienie 2 ozdób miedzianych: zausznicy przy lewej skroni i bransolety na ręce.

Inwentarz: 1 – grocik o lekko wygiętych bokach i łukowatej wnęcie (ryc. 2c), uszkodzony – odłamane jedno skrzydełko, ślady lepiszcza na powierzchni, wykonany z krzemienia wołyńskiego barwy szarej, matowej, wymiary: długość (dług.) – 3,3 cm, szerokość (szer.) – 1,2 cm, grubość (grub.) – 0,3 cm; 2 – grocik o lekko wygiętych bokach i łukowatej wnęcie (ryc. 2d), skrzydełka asymetryczne, wykonany z krzemienia wołyńskiego barwy oliwkowo-szarej, wymiary: dług. – 3,0 cm, szer. – 1,2 cm, grub. – 0,3 cm; 3 – grocik o bokach prostych i łukowatej wnęcie (ryc. 2e), skrzydełka asymetryczne, na powierzchni ślady lepiszcza, wykonany z krzemienia wołyńskiego barwy oliwkowo-szarej, wymiary: dług. – 2,3 cm, szer. – 1,1 cm, grub. – 0,4 cm; 4 – odłupek (ryc. 2f) wykonany z krzemienia wołyńskiego barwy oliwkowo-szarej, wymiary: dług. – 4,0 cm, szer. – 2,3 cm, grub. – 0,5 cm, 5 – ślady dwóch ozdób miedzianych na kościach czaszki i ręki.

Grób nr 2:

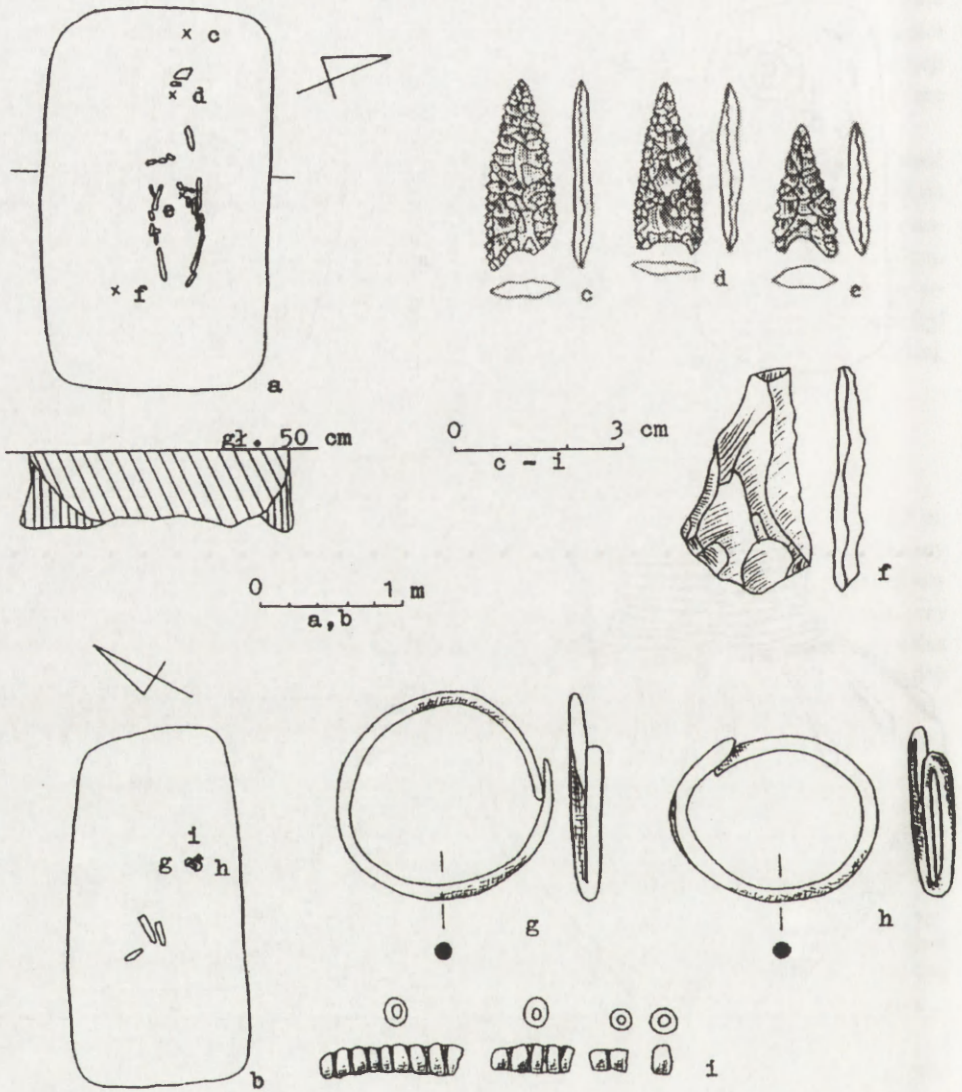
Jama grobowa w rzucie poziomym lekko trapezowata (ryc. 2b) o wymiarach 2,5 x 1,4 m i głębokości 0,6 m, zorientowana wzdłuż osi WSW-ENE. Bardzo źle zachowany szkielet (fragmenty czaszki i nóg) ułożony był w pozycji skurzonej, na lewym boku, głową skierowany na NE, przy skroniach umieszczone zostały 2 miedziane zausznice, pod czaszką znaleziono paciorki fajansowe. W centralnej części jamy wystąpiła niewielka ilość kości zwierzęcych.

Inwentarz: 1 – zausznica (ryc. 2g) wykonana z drutu miedzianego z jedną końcówką zakończoną ostro, drugą rozklepaną, przekrój drutu okrągły, wymiary: śred. – 3,8 cm, grub. – 0,3 cm;

Ryc. 1. Nedeżów, woj. Zamość, stan. 25, grób 2 (a, c, d)
i Werszczyca, woj. Zamość, stan. 1, grób 3 (b, e, f):
a, b – plany grobów, c – ceramika, d – fajans, e – kość, f – miedź.

Fig. 1. Nedeżów, Zamość province, Site 25, grave 2 (a, b, d),
and Werszczyca, Zamość province, Site 1, grave 3 (b, e, f):
a, b – grave plans, c – pottery, d – faience, e – bone, f – copper.

Ryc. 2. Łubcze, woj. Zamość, stan. 38, grób 1 – (a, c–f) i grób 2 (b, g–i):
a, b – plany grobów, c–f – krzemień, g, h – miedź, i – fajans.

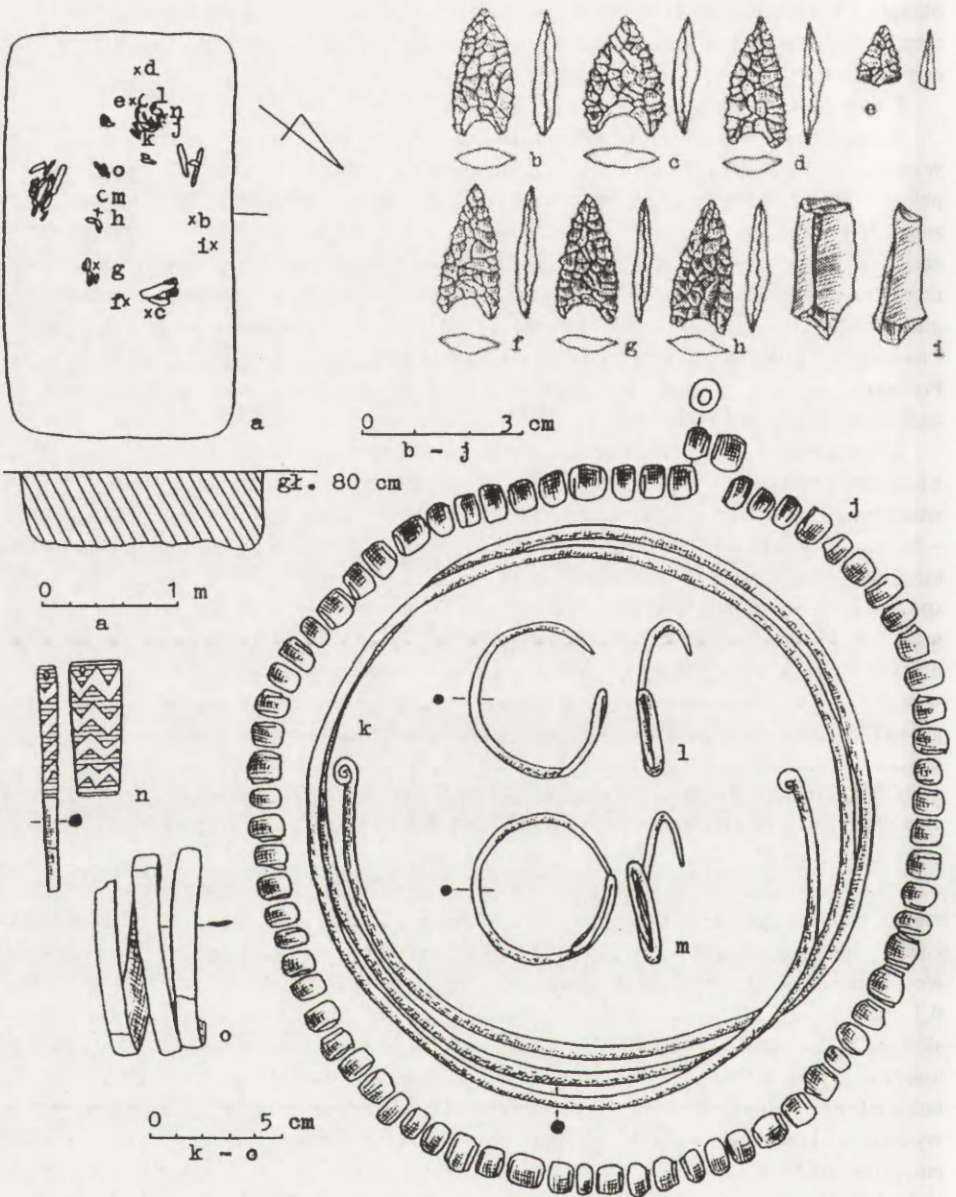
Fig. 2. Łubcze, Zamość province, Site 38, grave 1 (a, c–f) and grave 2 (b, g–i):
a, b – grave plans, c–f – flint, g, h – copper, i – faience.

2 – zausznica o powrotnym zwoju (ryc. 2h) wykonana z drutu miedzianego o przekroju okrągłym, wymiary: śred. – 3,0 cm, grub. – 0,25 cm; 3 – paciorki fajansowe (ryc. 2i) – 4 sztuki, w tym 1 okrągły i 3 segmentowe: dwu-, pięcio-, dziewięćsegmentowy, barwy kremowej z lekkim odcieniem niebieskim oraz jasnoniebieskiej, wymiary: śred. – 0,3–0,5 cm, wys. – 0,3–2,5 cm, śred. otworów – 0,1–0,2 cm, 4 – kości zwierzęce.

Grób nr 4:

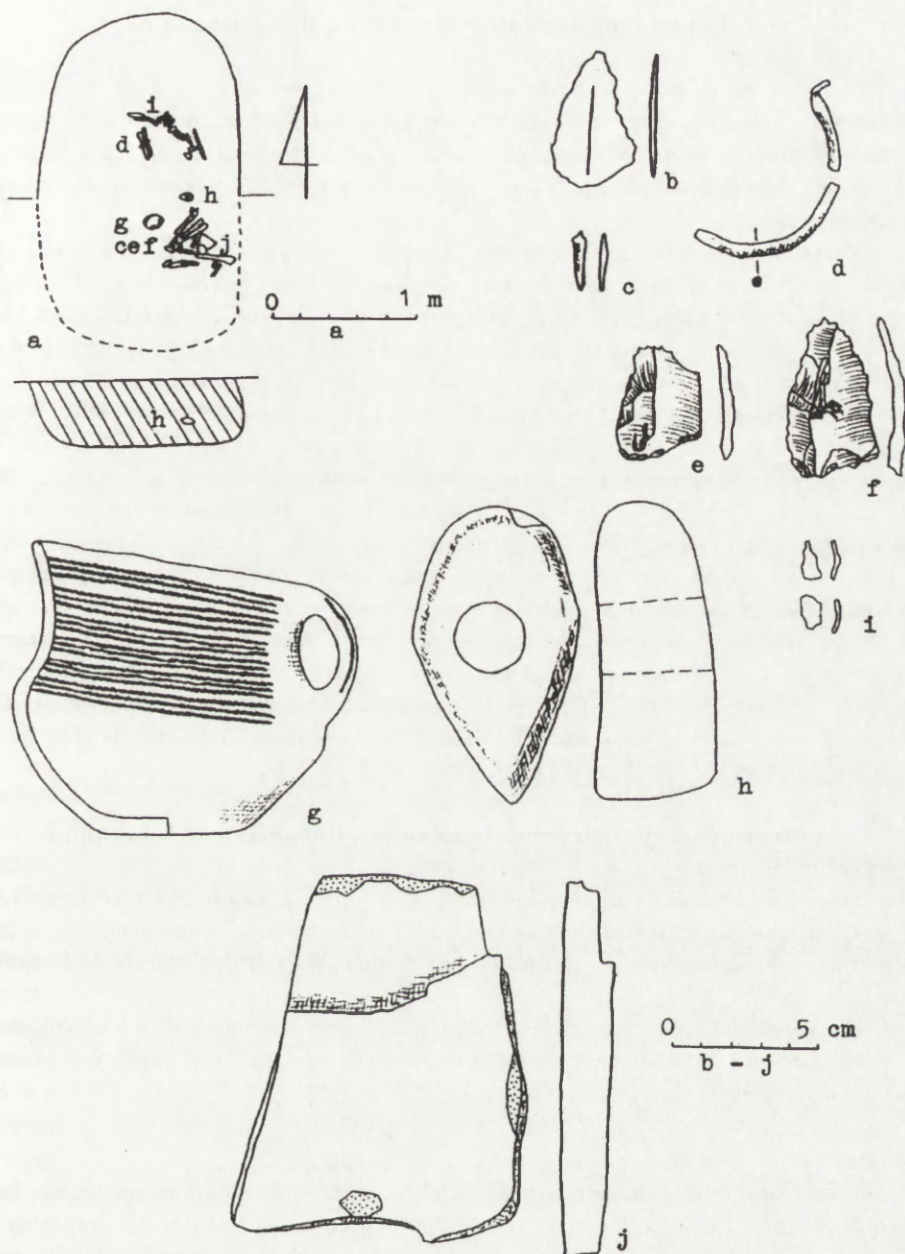
Jama grobowa w rzucie poziomym prostokątna (ryc. 3a) o wymiarach w stropie – 3,2 x 1,8 m, w spągu – 3,0 x 1,7 m i głębokości 1,3 m zorientowana wzdłuż osi WSW – ENE. W stropie wypełniska znaleziono kilka fragmentów ceramiki KCSz i kultury mierzanowickiej. Na głęb. 1,1 m znajdowały się kości zwierzęce i skupisko węgla drzewnych. Na głęb. 1,2 m odkryto miedzianą zausznicę zaś reszta wyposażenia wraz ze źle zachowanym szkieletem i dużą ilością kości zwierzęcych umieszczona była na dnie jamy grobowej. Szkielet ułożony na prawym boku, skierowany głową na SW. Przy prawej skroni leżała druga zausznica, na szyi kołba z paciorków fajansowych i naszyjnik z drutu miedzianego, pod czaszką szpila kościana, za głową 2 grociki krzemienne. Pozostałe grociki i odłupek znajdowały się wokół nóg zmarłego. Na kościach przedramienia znaleziono bransoletę miedzianą.

Inwentarz: 1 – naszyjnik (ryc. 3k) z drutu miedzianego (2,5 zwoju) o przekroju okrągłym, z końcami zwiniętymi w uszka, wymiary: śred. – 21 cm, grub. drutu – 0,5 cm; 2 – zausznica o powrotnym zwoju (ryc. 3m) wykonana z drutu miedzianego o przekroju okrągłym, wymiary: śred. – 5,7 cm, grub. drutu – 0,35 cm; 3 – zausznica o powrotnym zwoju (ryc. 3l) wykonana z drutu miedzianego o przekroju okrągłym, wymiary: śred. – 5,4 cm, grub. drutu 0,35 cm; 4 – bransoleta spiralna (ryc. 3o) z taśmy miedzianej (2,5 zwoju), wymiary: śred. – 7,5 cm, szer. taśmy – 0,9 cm, grub. – 0,15 cm; 5 – paciorki fajansowe (ryc. 3j) – 78 sztuk, w całości zachowane 73, cylindryczne i okrągłe barwy białej, kremowej i zielonkawo-niebieskiej, wymiary: śred. – 0,5–0,7 cm, wys. 0,3–0,7 cm, śred. otworów – 0,1–0,3 cm; 6 – szpila kościana (ryc. 3n) bez wyodrębnionej główki, z trzonkiem o przekroju okrągłym, górna część płasko ścięta z ukośnie przewierconym otworem, zdobiona rytym ornamentem geometrycznym, wymiary: długość zachowana – 8,5 cm, grub. – 0,4–0,6 cm; 7 – grocik o wygiętych bokach (ryc. 3b), łukowatej wnęce i symetrycznych skrzydełkach, na powierzchni ślady lepiszcza, wykonany z krzemienia świeciechowskiego barwy szarej z białymi plamkami, wymiary: długość – 2,4 cm, szer. – 1,1 cm, grub. – 0,5 cm; 8 – grocik o wygiętych bokach (ryc. 3c), łukowatej wnęce i symetrycznych skrzydełkach, wykonany z krzemienia wołyńskiego barwy szarej, matowej, wymiary: długość – 2,2 cm, szer. – 1,5 cm, grub. – 0,4 cm; 9 – wierzchołek grocika (ryc. 3e), na powierzchni ślady lepiszcza, wykonany z krzemienia wołyńskiego barwy szarej, matowej, wymiary: długość zachowana – 1,1 cm, szer. – 0,7 cm, grub. – 0,3 cm; 10 – grocik o lekko wygiętych bokach (ryc. 3d), łukowatej wnęce i asymetrycznych skrzydełkach, na powierzchni ślady lepiszcza, wykonany z krzemienia wołyńskiego barwy szarej, matowej, wymiary: długość – 2,4 cm, szer. – 1,1 cm, grub. – 0,4 cm; 11 – grocik o lekko wygiętych bokach (ryc. 3f), łukowatej wnęce, jedno skrzydełko uszkodzone, na powierzchni ślady lepiszcza, wykonany z krzemienia wołyńskiego barwy oliwkowo-szarej, wymiary: długość – 2,5 cm, szer. – 1,1 cm, grub. – 0,4 cm; 12 – grocik o wygiętych bokach (ryc. 3g), łukowatej wnęce i asymetrycznych skrzydełkach, na powierzchni ślady lepiszcza, wykonany z krzemienia wołyńskiego barwy szarej, plamiastej, wymiary: długość – 2,3 cm, szer. – 1,1 cm, grub. – 0,3 cm; 13 – grocik o lekko wygiętych bokach (ryc. 3h), łukowatej wnęce, symetrycznych skrzydełkach, wykonany z krzemienia wołyńskiego barwy oliwkowo-szarej, wymiary: długość – 2,4 cm, szer. – 1,1 cm, grub. – 0,4 cm; 14 – odłupek (ryc. 3i), wykonany z krzemienia wołyńskiego barwy szarej, plamiastej, wymiary: długość – 2,6 cm, szer. – 1,0 cm, grub. – 0,8 cm; 15 – kości zwierzęce.

Ryc. 3. Łubcze, woj. Zamość, stan. 38, grób 4:
 a – plan grobu, b-i – krzemień, j – fajans, k-m, o – miedź, n – kość.

Fig. 3. Łubcze, Zamość province, Site 38, grave 4:
 a – grave plan, b-i – flint, j – faience, k-m, o – copper, n – bone.

Ryc. 4. Łubcze, woj. Zamość, stan. 37, grób 1:
 a – plan grobu, b–d, i – miedź, c, f – krzemień, h, j – kamień.

Fig. 4. Łubcze, Zamość province, Site 37, grave 1:
 a – grave plan, b–d, i – copper, c, f – flint, h, j – stone.

3. Łubcze, gm. Jarczów, woj. Zamość, stanowisko nr 37

Grób nr 1:

Jama grobowa w rzucie poziomym owalna (ryc. 4a) o wymiarach 1,3 x ok. 2,3 m (zarys południowej części słabo czytelny) i głęb. 0,92 m, zorientowana wzdłuż osi N-S. Żle zachowany szkielet ułożony był w pozycji skurczonej na prawym boku, głową skierowaną na N, twarzą na W. Wyposażenie ułożono w okolicy bioder i nóg zmarłego, z wyjątkiem bransolety i pierścionka założonych na rękę.

Inwentarz: 1 – kubek (ryc. 4g) z wylewem ukośnym w stosunku do osi naczynia, z taśmowatym uchem zdobionym odciskiem podwójnego sznura, łączącym krawędź wylewu z brzuścem, szyja zdobiona pasmami potrójnych odcisków sznura, zewnętrzna powierzchnia gładka, barwy szaro-brunatnej, przełom dwubarwny, zwarty, glina z niewielką domieszką kamiennego tłuczni, wymiary: h – 9,5 cm, R₁ – 10 cm, R₂ – 4,8 cm, R – 10,4 cm, grub. ścianki – 0,3 cm; 2 – toporek kamienny, pięcioboczny (ryc. 4h), obuch owalny, ostrze lekko „zwisające”, otwór w połowie długości, wymiary: dług. – 10,3 cm, szer. – 5,8 cm, grub. – 4,1 cm; 3 – odłupek (ryc. 4e) wykonany z krzemienia wołyńskiego barwy oliwkowo-szarej, wymiary: dług. – 4,1 cm, szer. – 3,0 cm, grub. – 0,3 cm; 4 – odłupek (ryc. 4f) wykonany z krzemienia wołyńskiego barwy oliwkowo-szarej, wymiary: dług. – 5,6 cm, szer. – 3,0 cm, grub. – 0,6 cm; 5 – 2 fragmenty bransolety (ryc. 4d) z drutu miedzianego o przekroju okrągłym o śred. – 0,4 cm; 6 – fragmenty pierścionka miedzianego (ryc. 4i) w kształcie zwiniętego, wąskiego, wierzbowego liścia; 7 – kamienna płytka szlifierska (ryc. 4j), wymiary: dług. – 8,8 cm, szer. – 7,0 cm, grub. – 1,2 cm; 8 – fragment rozklepanego drutu miedzianego (ryc. 4c), wymiary: dług. – 2,4 cm, szer. – 0,5 cm, grub. – 0,15 cm; 9 – blaszka miedziana (ryc. 4b), trójkątna ze słabo zaznaczonym żeberkiem, wymiary: dług. – 4,7 cm, szer. – 2,7 cm, grub. – 0,2 cm. Blaszkę tę znaleziono w kretowinie na głęb. 2,33 m pomiędzy grobem nr 1 a grobem nr 2 (niszowym).

4. Werszczyca, gm. Jarczów, woj. Zamość, stanowisko nr 1, kurhan 1

Grób nr 3:

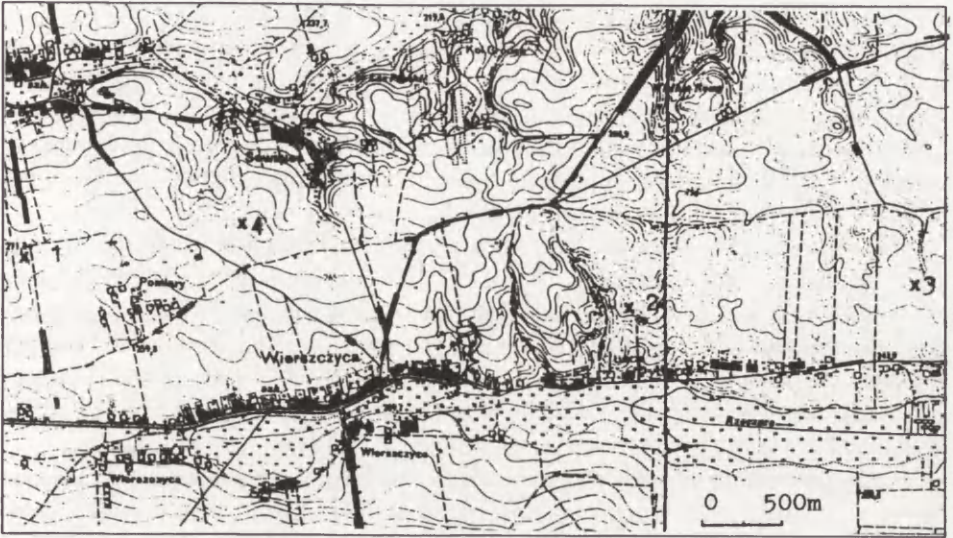
Jama grobowa w rzucie poziomym prostokątna (ryc. 1b) o wymiarach 2,4 x 1,6 m i głęb. 1,07–1,1 m, zorientowana wzdłuż osi E-W. Kości bardzo źle zachowane. W zachodniej części jamy znaleziono tylko drobne fragmenty kości i 2 skupiska zębów. Wyposażenie umieszczono w pobliżu kości.

Inwentarz: 1 – zawieszka kościana (ryc. 1e), uszkodzona, wymiary: dług. – 1,9 cm, szer. – 1,1 cm, grub. – 0,8 cm; 2 – fragmenty blaszek miedzianych (ryc. 1f), ciasno zwiniętych, paciorki?

ANALIZA MATERIAŁÓW

Omawiane groby kultury mierzanowickiej związane są z kurhanami KCSz. Jamy grobowe zostały wkopane w nasypy istniejących kopców. Stopień ich zagłębienia w grunt zależny był zapewne od miąższości nasypu w miejscu wkopania grobu. W chwili obecnej nie możliwe jest oszacowanie pierwotnej głębokości jam grobowych ze względu na znaczny stopień destrukcji nasypów (przeważnie są niemal całkowicie zniwelowane). Jamy są w rzucie poziomym prostokątne lub lekko trapezowate, z wyjątkiem owalnej jamy grobu nr 1 na stan. 37 w Łubczu, ich rozmiary zamykają się w przedziale: szer. – 1,2–1,8 m, dług. – 2,3–3,4 m. Groby orientowano różnie, preferowany był jednak

Ryc. 5. Położenie grobów kultury mierzanowickiej na cmentarzysku kurhanowym KCSz, w południowej części Grzędy Sokalskiej:

1. Nedeżów stan. 25; 2. Łubcze stan. 38, 3. Łubcze stan. 37, 4. Werszczyca stan. 1.

Fig. 5. Location of Mierzanowice culture graves on mound cemeteries of the Corded culture in the southern part of Sokal Hills:

1 – Nedeżów, Site 25, 2 – Łubcze, Site 38, 3 – Łubcze, Site 37, 4 – Werszczyca, Site 1.

kierunek E–W. Mimo niewielkich odchyień od tej osi (osie WNW–ESE, WSW–ENE) można uznać, że aż 5 z sześciu odkrytych grobów zachowuje tę orientację². Jedynym wyjątkiem jest grób nr 1 na stan. 37 w Łubczu zorientowany wzdłuż osi N–S.

Szkielety we wszystkich grobach były źle zachowane. Najgorzej zachowały się kości z grobu nr 3 na stan. 1 w Werszczyce. Znalaziono tylko drobne ułamki kości i 2 skupiska zębów świadczące o podwójnym pochówku. Analiza antropologiczna potwierdziła te obserwacje³. Wyróżniono szczątki dwojga dzieci w wieku 8–10 lat. Oba skupiska zębów znajdowały się w zachodniej części jamy, można więc przyjąć, że dzieci ułożono głowami skierowane na W. Zmarli z grobów: nr 2 na stan. 25 w Nedeżowie i nr 1 na stan. 38 w Łubczu ułożeni byli w pozycji wyprostowanej z głowami skierowanymi na W (Nedeżów) lub NW (Łubcze). Położenie szkieletów w takiej pozycji świadczy być może o wpływach kultury strzyżowskiej, której stanowiska dochodzą od północy do krawędzi Grzędy Sokalskiej. Wyniki analizy antropologicznej wskazują, że szkielet znaleziony w grobie nr 2 na stan. 25 w Nedeżowie należał do osobnika dorosłego, mężczyzny?, a w grobie nr 1 na stan. 38 w Łubczu do mężczyzny w wieku *Maturus/Senilis* lub *Senilis*.

² Podobną orientację mają groby odkryte na stan. 1 w Łubczu gm. Jarczów, kurhan II (Koman, Machnik 1991, s. 9 ryc. 1).

³ Analizy antropologicznej dokonał prof. dr hab. Krzysztof Kaczanowski, Instytut Antropologii UJ.

W klasycznej dla męskich pochówków mierzanowskich pozycji na prawym boku byli ułożeni zmarli z grobów: nr 4 na stan. 38 w Łubczu (głowa skierowana na SW) i nr 1 na stan. 37 w Łubczu (głowa skierowana na N). Analiza antropologiczna potwierdziła wnioski archeologiczne. Pierwszy z nich to mężczyzna w wieku *Senilis*, drugi – mężczyzna w wieku *Adultus* (30–35 lat). Szkielet z grobu nr 2 na stan. 38 w Łubczu ułożony był na lewym boku, głową w kierunku SE. Szkielet ten należał do dziecka w wieku *Infans II* ($\pm$ 7–8 lat). Ułożenie na lewym boku sugeruje żeńską płć dziecka.

W trzech grobach oprócz kości ludzkich znaleziono także kości zwierzęce. Wyniki analizy osteologicznej⁴ są następujące: grób nr 2 na stan. 38 w Łubczu – kości psa (młodego osobnika), grób nr 4 na stan. 38 w Łubczu – *Equus caballus*, *Bos taurus*, *Capra/Ovis*. Kości zwierzęce z tego ostatniego grobu znaleziono w kilku skupiskach. Powyżej poziomu zalegania szczątków ludzkich znaleziono kości bydła i owiec/kóz. Wraz ze szkieletem zmarłego wystąpiły kości koni w trzech skupiskach. Kości zwierzęce z grobu nr 2 na stan. 25 w Nedeżowie nie zostały poddane analizie osteologicznej.

Inwentarz omawianych grobów jest stosunkowo bogaty. Szczególnie liczne w porównaniu z wieloma cmentarzyskami kultury mierzanowickiej z terenów Polski (Iwanowice stan. Babia Góra, Kadrow, Machnikowie 1992, tabela 5, Szarbia stan. 9, Baczyńska 1994, tabela wyposażenia grobów, Żerniki Górne, Kempisty 1978, s. 311–313 i inne) są przedmioty metalowe, które znaleziono prawie we wszystkich odkrytych grobach (wyjątkiem jest grób nr 2 na stan. 25 w Nedeżowie). Ilość zabytków metalowych w grobach kultury mierzanowickiej na Grzędzie Sokalskiej jest porównywalna z grobami z Miernowa kopiec II (grób nr 3, 6, 8, Kempisty 1978, s. 312–313).

Niemal wszystkie zabytki metalowe należą do kategorii ozdób. Wątpliwości budzi przeznaczenie dwóch przedmiotów z grobu nr 1 na stan. 37 w Łubczu. Jeden z nich jest fragmentem rozklepanego drutu (ryc. 4c), który mógłby być końcówką jakiegoś przedmiotu, drugim trójkątna blaszka (ryc. 4b) znaleziona w kretowinie w pobliżu tego samego grobu. Na blaszce widoczne jest słabo zarysowane żeberko. Być może jest to fragment zausznicy w kształcie wierzbowego liścia, ale obecny stan zachowania nie pozwala na jednoznaczne przyporządkowanie tego przedmiotu określonej kategorii zabytków. Nie jest również wykluczone, że oba przedmioty stanowią fragmenty tego samego zabytku.

Naszyjnik (ryc. 3k) – najciekawszy zabytek metalowy znaleziony na Grzędzie Sokalskiej. Wykonany z drutu zwiniętego w 2,5 zwoju z końcówkami zwiniętymi w uszka. Zabytek ten znaleziono w grobie nr 4 na stan. 38 w Łubczu. Najbliższą analogią dla tego naszyjnika jest zabytek z inwentarza grobu nr 160 w Brančy (Vladař 1973 tabl. XIII:10) i naszyjnik z Sudomeřic (Šikulova 1961 ryc. 2:4). Naszyjniki te nie mają jednak końców zawiniętych w uszka. Idea tak zwijanych końców bransolet i zausznic występuje w kulturze strzyżowskiej. Można tu przytoczyć przykłady zabytków z Raciborowic Kol. woj. Chełm stan. II grób 9 (Ślusarski, Ślusarska-Polańska, 1989 ryc. 11–B2), Husynnego Kol.

⁴ Analizy osteologicznej dokonała mgr Danuta Poliszot-Makowicz, Instytut Archeologii i Etnologii PAN w Krakowie.

stan. 6 grób 4, Gródka nad Bugiem stan. 1c grób 5 (Bargieł, Kokowski 1991 ryc. 12a, 21b) i Hrubieszowa-Podgórze stan 1A grób XI) 86 (Banasiewicz 1990 ryc. 6–14, 15).

Zausznice – znaleziono cztery: dwie w grobie nr 2 na stan. 38 w Łubczu (ryc. 2g, h) i dwie w grobie nr 4 na tym samym stanowisku (ryc. 31, m). Ponadto stwierdzono ślady zapewne zausznicy na lewej kości skroniowej z grobu nr 1 na tym samym stanowisku. Z czterech znalezionych zausznic trzy należały do typu zausznicy o powrotnym zwoju (ryc. 2h, 31, m). Zausznice takie często występują w inwentarzach grobów grupy nitrzańskiej na cmentarzyskach w Brančy (np. groby nr 21, 41, 90 i inne, Vladar 1973 tabl. III–9, 10, V–26, XI–10 i Holešovie (np. groby nr 119, 155, 157 i inne, Ondráček, Šebela 1985, tabl. 14–9, 15, 17, 18; 17–4, 7–9, 11, 15). Podobne zausznice znaleziono również w grobach: nr 16/V i 19/IX na cmentarzysku w Szarbi (Baczyńska 1994, tabl. XII–1, XXIII A–2). Czwarą z zausznic jest prostym kółkiem miedzianym (ryc. 2g) z jednym końcem ostro zakończonym, a drugim rozklepanym w wąską blaszkę (grób nr 2 na stan. 38 w Łubczu). Najbliższą analogią dla tego zabytku są zausznice z grobu 19/XI w Szarbi (Baczyńska 1994 tabl. XLI B–5, 6, 7), z grobu nr 71 w Mierzanowicach (Kadrow, Machnik, 1997 ryc. 39–13) oraz liczne zabytki z cmentarzysk grupy nitrzańskiej w Brančy (groby nr 113, 129, 140 i inne, Vladar 1973 tabl. XII–6, 7, 21, XIII–8–11) i Holešovie (groby nr 7, 391 i inne, Ondráček, Šebela, 1985, tabl. 2–11, 14, 36–1–15).

Bransolety – w grobie nr 1 na stan. 37 w Łubczu znaleziono, zachowane fragmentarycznie, proste kółko z drutu o przekroju okrągłym (ryc. 4d). Zbytek ten nie różni się od zausznicy tego kształtu występujących w inwentarzach kultury mierzanowickiej (Mierzanowice grób nr 71, Kadrow, Machnik 1997 ryc. 39–13, Szarbia grób nr 19/XI, Baczyńska 1994, tabl. XLI–5–7). Określony został jednak jako bransoleta ponieważ znaleziono go na kościach przedramienia. Wydaje się, że te proste kółka noszone były w dwojaki sposób i rozróżnienie na bransolety i zausznice jest czysto formalne. Drugą bransoletę znaleziono w grobie nr 4 na stan. 38 w Łubczu. Jest to spiralna bransoleta (2,5 zwoju) z taśmy miedzianej (ryc. 3o). W inwentarzach kultury mierzanowickiej z ziem polskich brak analogii dla tego zabytku. Najbliższą dla niej analogię stanowią bransolety z cmentarzysk grupy nitrzańskiej, chociaż wykonane są one z drutu o przekroju okrągłym np. Branč grób nr 160, 188, 196 (Vladar 1973, tabl. XVI–10, XXIV–1, XXVI–9), Holešov grób nr 154 (Ondráček, Šebela, 1985, tabl. 16–12). Bransoletę sporządzoną z taśmy miedzianej znaleziono w Brančy (grób nr 164) na cmentarzysku unietycko-madziarowskim (Vladar, 1973, tabl. XXIII–24). Trzecią bransoletą był prawdopodobnie przedmiot miedziany, którego ślady znaleziono na kościach ręki w grobie nr 1 na stan. 38 w Łubczu.

Pierścionek – fragmenty pierścionka sugerujące kształt zwiniętego wąskiego liścia wierzbowego znaleziono w grobie nr 1 na stan. 37 w Łubczu (ryc. 4i). Takie pierścionki znane są z grobów w Miernowie, kopiec II grób nr 3, 6 (Kempisty 1978, ryc. 22–2–4, 30–7, 8), Świniarach Starych, grób nr 11 (Machnik 1978, tabl. XXIC–2–6) i Brančy, grób nr 301 (Vladar 1973, tabl. XXXII–12).

Ostatnimi zabytkami metalowymi są fragmenty ciasno zwiniętych blaszek z grobu nr 3 na stan. 1 w Werszyczycy (ryc. 1f) Były to być może paciorki. Zły stan zachowania

tych przedmiotów nie pozwala na dokładne określenie ich pierwotnej funkcji. Blaszkę tę zbliżoną są kształtem do miedzianych paciorków znalezionych w grobie nr 27a/XI w Szarbi (Baczyńska 1994, tabl. XLVI–13–15).

Następną kategorią zabytków są paciorki fajansowe. Znalaziono 83 paciorki w trzech grobach: 1 w grobie nr 2 na stan. 25 w Nedeżowie (ryc. 1d), 4 w grobie nr 2 na stan. 38 w Łubczu (ryc. 2i), 78 w grobie nr 4 na tym samym stanowisku (ryc. 3j). Najliczniej reprezentowane są paciorki cylindryczne i okrągłe. Trzecim typem są paciorki segmentowe – 3 zabytki z grobu nr 2 na stan. 38 w Łubczu. Wszystkie paciorki mają barwę białą, kremową lub niebieską, czasem zielono-niebieską. Podobne paciorki występują licznie w inwentarzach grupy szarbiańskiej m.in. w grobach nr 11/1, 5/V, 2/VIII, 27a/XI (Baczyńska 1994, tabl. 1–13–19, VII–5, XIV–7, XLVI–2, 3). Znamy je także, chociaż w mniejszej ilości z innych grup kultury mierzanowickiej. W Iwanowicach znaleziono ich zaledwie kilka – grób nr CXLII, CLI, CLIV (Kadrow, Machnikowie, 1992, tabl. XIXC–10, XXIIA–1), nieco więcej w Mierzanowicach min. grób nr 9, 55, 71 (Kadrow, Machnik 1997, ryc. 34–19, 37–3, 39–22, 23).

Niezbyt licznie reprezentowane są w grobach odkrytych na Grzędzie Sokalskiej przedmioty kościane. Znalaziono tu tylko dwa takie zabytki. Szpilę (ryc. 3n) w grobie nr 4 na stan. 38 w Łubczu i zawieszki (ryc. 1e) w grobie nr 3 na stan. 1 w Werszczycy. Szpila okrągła w przekroju, bez wyodrębnionej główki, w górnej części płasko ścięta z przewierconym ukośnie otworem, ornamentowana, należy do typu Ia (Baczyńska 1994, s. 18–19). Bliską analogią dla tego zabytku jest szpila z grobu 1/IX w Szarbi (Baczyńska 1994, tabl. XIX–10) i szpila z grobu nr 71 w Mierzanowicach (Kadrow, Machnik 1997 ryc. 39–20). Odmienny od innych szpil znanych z inwentarzy mierzanowickich jest ornament szpili z Łubcza (ryc. 3n). Najbardziej podobny do tego zdobienia jest ornament rurki kościanej z jamy nr 99 w Samborcu (Machnik 1978 tabl. XVIII–18). Zawieszki kościane z przewierconym otworem występują w wielu kulturach. Wchodzą w skład inwentarzy mierzanowickich jak również KCSz.

Na inwentarz krzemieniany omawianych grobów składają się grociki i odłupki. I tak w grobie nr 1 na stan. 38 w Łubczu znaleziono 3 grociki (ryc. 2c–e) i odłupek (ryc. 2f), w grobie nr 4 na tym samym stanowisku 7 grocików (ryc. 3b–h) i odłupek (ryc. 3i), w grobie nr 1 na stan. 37 w Łubczu 2 odłupki (ryc. 4e, f). Na tym ostatnim stanowisku znaleziono także kamienny toporek (ryc. 4h). Prawie wszystkie wyroby krzemienne zostały wykonane z krzemienia wołyńskiego. Wyjątkiem jest grocik z grobu nr 4 na stan. 38 w Łubczu sporządzony z krzemienia świeciechowskiego (ryc. 3b). Grociki krzemienne znalezione na Grzędzie Sokalskiej mają liczne odpowiedniki w inwentarzach mierzanowickich. Najbliższą analogią dla nich (ukształtowanie krawędzi) są jednak grociki z cmentarzyska grupy nitrzańskiej w Holešovie. Można się tu powołać na następujące inwentarze grobów z tej nekropoli: nr 86, 147, 216, 310 (Ondráček, Šebela, 1985 tabl. 11–5–9, 12–14, 15–6–12, 22–7, 8, 11, 12, 30–1–13). Toporek znaleziony w grobie nr 1 na stan. 37 w Łubczu należy do toporków pięciobocznych (ryc. 4h). Podobny zabytek znany jest ze Słochów Annapolskich woj. białostockie (Machnik 1978, tabl. XIII–20).

Ostatnią kategorię zabytków stanowią naczynia odkryte w grobie nr 2 na stan. 25 w Nedeżowie i w grobie nr 1 na stan. 37 w Łubczu. Pierwsze z nich to duża, charak-

terystycznie zdobiona, trzyucha amfora (ryc. 1c). Naczynie to należy do amfor typu J wg ogólnej klasyfikacji ceramiki kultury mierzanowickiej (Kadrow, Machnik, 1997 s. 89–90). Najbliższe analogie dla naszej amfory znaleźć można w materiale ceramicznym grupy samborzeckiej tej kultury. Drugie z naczyń to kubek o wyraźnie zaznaczonym załomie brzuśca, z taśmowatym uchem (ryc. 4g). Kubek ten zbliżony jest do typu A1 wg tej klasyfikacji (Kadrow, Machnik 1997, ryc. 5). Formą wyjściową dla tego typu jest okaz z grobu nr 13 stan. Kopiec Wandy w Krakowie-Nowej Hucie (Hachulska-Ledwos 1967, tabl. 1–9).

CHRONOLOGIA

Inwentarz grobów kultury mierzanowickiej z Grzędy Sokalskiej pochodzi z dwóch faz tej kultury. Do fazy pierwszej – protomierzanowickiej datowanej na ok. 2400–2200 cal BC (Kadrow, Machnik 1997, s. 26) można zaliczyć inwentarz z grobu nr 1 na stan. 37 w Łubczu. Za wyznacznik tej fazy należy uznać kubek zdobiony pasmami potrójnych odcisków sznura, wchodzący w skład tego inwentarza. Tego rodzaju wążek zdobniczy na kubkach typu A1 uznawany jest za cechę fazy protomierzanowickiej (Kadrow, Machnik 1997, s. 15). Również topór pięcioboczny wywodzący się z tradycji kultury ceramiki sznurowej pojawia się najczęściej w inwentarzach grobów fazy protomierzanowickiej (Kadrow, Machnik 1997, s. 25).

Do innej fazy – tzn. późnomierzanowickiej należą groby nr 1, 2, 4 na stan. 38 w Łubczu i nr 2 na stan. 25 w Nedeżowie. W trzech z nich (grób nr 2 i 4 na stan. 38 w Łubczu, grób nr 2 na stan. 25 w Nedeżowie) wystąpiły paciorki fajansowe, które są wyznacznikiem późnej fazy tej kultury. Za wyznacznik tej samej fazy uznać można także zdobioną szpilę kościaną z grobu nr 4 na stan. 38 w Łubczu (Kadrow, Machnik 1997, s. 164). Trzyucha amfora z grobu nr 2 na stan. 25 w Nedeżowie należy do amfor typu J znanych, jak już wspomnieliśmy z inwentarza grupy samborzeckiej, której rozwój przypada głównie na tę właśnie fazę datowaną na lata 1950–1650/1600 cal BC (Kadrow, Machnik 1997, s. 100). Zabytki metalowe mają, jak widzieliśmy, liczne analogie w inwentarzach późnomierzanowickiej grupy szarbiańskiej, a ponadto występują w grupie nitrzańskiej i kulturze strzyżowskiej współczesnej przede wszystkim późnej fazie kultury mierzanowickiej.

Pewne wątpliwości budzi przynależność kulturowa inwentarza grobu nr 3 ze stan. 1 w Werszczy. Zawieszka kościana wraz z miedzianą ozdobą może występować w każdej z faz kultury mierzanowickiej, ale także w późnych inwentarzach KCSz. Pewną jednak wskazówką może być podobieństwo fragmentarycznie zachowanych blaszek z grobu nr 3 na stan. 1 w Werszczy (ryc. 1f) do paciorków miedzianych z grobu nr 27a/XI w Szarbi datowanego na późną fazę kultury mierzanowickiej (Baczyńska 1994, tabl. XLVI–13–15).

Omawiane groby, jak wykazano, należą do pierwszej (protomierzanowickiej) i do ostatniej (późnej) fazy kultury mierzanowickiej. Lukę chronologiczną między tymi fazami wypełnia inwentarz grobu nr 1 na stan. 2 w Łubczu, kurhan II, w skład którego wchodzi

zausznice w kształcie wierzbowego liścia. Grób ten należy być może odnieść do wczesnej lub klasycznej fazy kultury mierzanowickiej (Koman, Machnik 1991, s. 11, 12).

*Muzeum im. J. Petera
w Tomaszowie Lubelskim*

BIBLIOGRAFIA

- B a c z y ń s k a** Barbara
1994 *Cmentarzysko kultury mierzanowickiej w Szarbi, woj. kieleckie. Studium obrządku pogrzebowego*, Kraków.
- B a g i ń s k a** Jolanta
1992 *Cmentarzysko kurhanowe KCSz na Grzędzie Sokalskiej – stan. 25 w Nedeżowie gm. Jarczów. Sprawozdanie z badań terenowych w woj. zamojskim w 1992 roku*, s. 9–10.
1996 *Badania kurhanu w Łubczu stan. 38, gm. Jarczów*, „Archeologia Polski Środkowo-wschodniej” 1, s. 31–33.
1997 *Cmentarzysko kurhanowe kultury ceramiki sznurowej na Grzędzie Sokalskiej – stan. Łubcze 37 i Werszyczca 1*, „Archeologia Polski Środkowowschodniej” 2, s. 45–52.
- B a n a s i e w i c z** Ewa
1990 *Badania na cmentarzysku kultury strzyżowskiej w Hrubieszowie-Podgórzu, woj. Zamość w latach 1983–1986*, Spraw. Arch. 42, s. 213–226.
- B a r g i e ł** Barbara, **K o k o w s k i** Andrzej
1991 *Nowe groby kultury ceramiki sznurowej i kultury strzyżowskiej ze wschodniej części Wyżyny Lubelskiej*, Spraw. Arch. 43, s. 127–146.
- H a c h u l s k a - L e d w o s** Renata
1967 *Materiały kultury ceramiki sznurowej odkryte koło Kopca Wandy (Kraków-Nowa Huta)*, Mat. Arch. 8, s. 89–103.
- K a d r o w** Sławomir, **M a c h n i k** Jan
1997 *Kultura mierzanowicka. Chronologia, taksonomia i rozwój przestrzenny*, Kraków.
- K a d r o w** Sławomir, **M a c h n i k o w i e** Anna i Jan
1992 *Iwanowice stan. Babia Góra, cz. II. Cmentarzysko z wczesnego okresu epoki brązu*, Kraków.
- K e m p i s t y** Andrzej
1978 *Schylek neolitu i początek okresu brązu na Wyżynie Małopolskiej w świetle badań nad kopcami*, Warszawa.
- K o m a n** Wiesław, **M a c h n i k** Jan
1991 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych kurhanu nr II w Łubczu na stan. 1, gm. Jarczów, Sprawozdanie z badań terenowych w województwie zamojskim w 1991 roku*, s. 8–12.

Machnik Jan

1978 *Wczesny okres brązu (w:) Prahistoria Ziemi Polskich III*, s. 9–29.

Ondráček Jaromír, Šebela Lubomír

1985 *Pohřebiště nitranské skupiny v Holešove, Kroměříž*.

Šikulová Vlasta

1961 *Pohřebiště lidu zlotské skupiny šňůrové kultury v Sudoměřicích-okres Hodonín, Pravek Východní Moravy Studie OVU Gottvaldovi 2*, s. 7–13.

Ślusarski Zygmunt, Ślusarska-Polańska Marta

1989 *Badania stanowisk kultury strzyżowskiej w Raciborowicach Kolonii, woj. Chełm w latach 1956, 1958 i 1959*, *Spraw.Arch.* 40, s. 167–196.

Vladár Jozef

1973 *Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branci*. Bratislava.

JOLANTA BAGIŃSKA

GRAVES OF THE MIERZANOWICE CULTURE ON SOKAL HILLS

(Summary)

In the course of excavations of burial mounds of the Corded Ware culture on Sokal Hills, the project in implementation from 1988, 6 graves of the Mierzanowice culture have been discovered. They are: grave 2 on Site 25 at Nedeżów, graves 1, 2 and 4 on Site 38 at Łubcze, grave 1 on Site 37 at Łubcze, and grave 3 on Site 1 at Werszczyca. All of them were dug into mounds of the Corded Ware culture. Grave pits were rectangular or slightly trapezoid, with the exception of grave 1 on Site 37 at Łubcze – oval in horizontal outline and orientated along N–S axis (the others were E–W orientated). Skeletons rested in constricted position, in the case of grave 4 on Site 38 at Łubcze and grave 1 on Site 37 in the same locality – on the right side, and in the case of grave 2 on Site 38 at Łubcze on the left side. Skeletons in grave 2 on Site 25 at Nedeżów and grave 1 on Site 38 at Łubcze were stretched, while the position of skeletons in double grave 3 on Site 1 at Werszczyca is unknown due to their very poor state of preservation. According to anthropological analysis skeletons from grave 2 on Site 38 at Łubcze and grave 3 on Site 1 at Werszczyca belonged to children, the others to males in the age from *Adultus* to *Senilis*.

Grave inventories belong to two chronological phases of the Mierzanowice culture. Inventory of grave 1 on Site 37 at Łubcze is linked with the Proto-Mierzanowice phase, ca 2400–2200 cal BC. Diagnostic here is a cup ornamented by a band of triple cord impression. Also pentagonal axe is an artifact most frequent in that period. Graves 1, 2 and 4 on Site 38 at Łubcze and grave 2 on Site 25 at Nedeżów belong to the Late-Mierzanowice phase, on the ground of faience beads and ornamented bone pin. Also the amphora with three handles from grave 2 on Site 25 at Nedeżów, representing Type J known in the Samborzec group, links these inventories with the late phase dated 1950–1650 cal BC. Metal artifacts from the graves in question have numerous analogies in Late-Mierzanowice Szarbia group, and also in the Nitra group and in the Strzyżów culture. Chronological position of grave 3 on Site 1 at Werszczyca is not clear, as its inventory can be linked both with the Mierzanowice culture and the Corded Ware culture. Similarity of copper plates found in this grave to beads from Late-Mierzanowice grave 27a/XI at Szarbia gives us a possible chronological clue.

Translated by Jerzy Kopacz